

Галина Авдєєва

*кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця НДІ вивчення проблем злочинності імені
академіка В.В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

З моменту нападу РФ на Україну до 20 березня 2023 р. українські правоохоронці зареєстрували близько 75 тисяч воєнних злочинів РФ і майже 17 тисяч злочинів проти національної безпеки, близько 700 представників військово-політичного керівництва РФ отримали статус підозрюваних. Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт президента РФ Путіна і уповноваженої з прав дитини РФ Львової-Белової, які отримали офіційний статус підозрюваних у скоєнні міжнародного злочину - незаконного примусового переміщення українських дітей [1].

Воєнними злочинами вважаються свідомі грубі порушення законів і звичаїв війни, які протирічать нормам міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів або права війни).

Міжнародним правом передбачена не лише особиста відповідальність за воєнні злочини, а й відповідальність командирів певних військових об'єднань за порушення їх підлеглими норм міжнародного гуманітарного права у тих випадках, коли вони мали інформацію про можливість вчинення ними правопорушень, але не доклали зусиль для їх попередження чи припинення (ст. 86 1-го протоколу до Женевських конвенцій 1949 р.) [2].

В законодавстві України відсутнє визначення поняття «воєнні злочини», але в Кримінальному кодексі (КК) України передбачені такі дії: мародерство (ст. 432), насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433), погане поводження з військовополоненими (ст. 434), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (ст. 435).

У ч. 1 ст. 438 КК України міститься короткий перелік порушень законів і звичаїв війни й на додачу до перелічених дій - «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [3]. Загальний перелік воєнних злочинів закріплений у Статуті Міжнародного кримінального суду (Римський статут) [4].

Особливістю розслідування воєнних злочинів є те, що фіксація доказів має здійснюватися не лише в межах національного кримінального провадження, а й для подальшого їх використання у міжнародних судах (зокрема, у Міжнародному кримінальному суді). Тим більше, розслідування воєнних злочинів Росії в Україні

ведеться вже у 21 країні, а МЗС України анонсувало створення спеціального трибуналу з розгляду справ про злочини агресії РФ проти України.

В Україні створено онлайн-архів для документування скоєних військовими РФ воєнних злочинів, поділених на такі 7 категорій: вбивство мирних мешканців, напади на цивільне населення або цивільні об'єкти, руйнування населених пунктів, взяття заручників та тортури, незаконна депортація, напад на релігійні споруди та об'єкти культурної спадщини, згвалтування [5]. У системі органів прокуратури функціонує спеціальний Департамент протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту (Департамент війни).

Накопичення інформації про воєнні злочини РФ в Україні є лише підготовчим етапом до їх розслідування. Провина представників російської влади і військових армії РФ має бути доведена шляхом ретельного збирання процесуальних доказів, під час якого потрібно не лише довести, що ці злочини були вчинені, а й пов'язати їх з конкретними особами-злочинцями, висунути їм обґрунтоване обвинувачення та притягнути до відповідальності. Через те, що військові злочини, скоєні на території України, є надзвичайно масштабними, їх розслідування передбачає дослідження значного обсягу подій, ретельне збирання безлічі доказів і проведення великої кількості судових експертиз.

Важлива роль використання спеціальних знань у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності виявляється у підвищенні результативності процесу доказування завдяки збору такої доказової інформації, яку отримати слідчому без залучення спеціаліста і експерта неможливо. Зокрема, вилучення і фіксація електронних (цифрових) доказів без допомоги спеціаліста часто є неможливою через недостатню обізнаність слідчого про технічні характеристики електронних засобів і цифрових слідів. Залучаючи експерта, слідчий не лише отримує висновок експерта як джерело доказів, а й з'ясовує походження й причинні зв'язки окремих фактів, слідів і їх ознак.

При розслідуванні воєнних злочинів, зокрема, призначається військова експертиза, основними завданнями якої є: встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей, втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань та ін [6].

Слідчі здійснюють огляд місця події і як речові докази вилучають уламки балістичних об'єктів (снарядів або ракет), а для встановлення виду зброї, яка застосовувалась армією РФ для руйнації воєнних і цивільних об'єктів, вони зазвичай призначають судово-балістичну експертизу, основними завданнями якої є визначення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї, гранатометів реактивних та нереактивних, мінометів, артилерійських гармат, протитанкових ракетних комплексів, реактивних систем залпового вогню, зенітно-ракетних комплексів тощо та боєприпасів до них [6].

При розслідуванні вбивств слідчий і судово-медичний експерт проводять огляд тіл потерпілих і формують попередній висновок про причину смерті. Зокрема, у Бучі на тілах загиблих були вогнепальні поранення, тобто люди були застрелені, але для доведення факту їх вбивства військовими РФ треба доставити тіла в судово-медичну установу для проведення судово-медичної експертизи з метою встановлення не лише причини, а й дати смерті.

Портретна експертиза призначається для ідентифікації особи (трупа) за фотознімком (фотокарткою, негативом) та/або відеозаписом, а генетична (ДНК) експертиза - за слідами крові, сперми, волосся, слини або кістково-м'язовими фрагментами.

При розслідуванні згвалтувань проводяться судово-медичні та генетичні експертизи, а також трасологічні (слідів рук, ніг та взуття, інших частин тіла).

Документи, перехоплені телефонні розмови військових РФ та інша інформація (в т.ч. - в електронному вигляді) також потребує експертного дослідження в межах технічної експертизи документів, почеркознавчої та авторознавчої експертиз, експертизи відео- та звукозапису, телекомунікаційної експертизи та ін.

Для визначення технічного стану пошкоджених будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів призначається будівельно-технічна експертиза, а для встановлення розміру завданої матеріальної шкоди об'єкту (будівлі, квартирі, приміщенню, споруді тощо) - оціночно-будівельна експертиза.

Товарознавча експертиза проводиться з метою встановлення матеріальної шкоди, заподіяної власнику будь-якого майна внаслідок його пошкодження або викрадення.

Проведення транспортно-товарознавчої експертизи дозволяє встановити вартість матеріального збитку, завданого власнику транспортного засобу унаслідок злочинних дій військових РФ (обстріли з вогнепальної зброї, викрадення та ін.).

За допомогою товарознавчої експертизи можна встановити розмір матеріальної шкоди, заподіяної власнику майна внаслідок його пошкодження (при обстрілах, бомбардуваннях, пожежах, тощо) або викрадення.

В межах фототехнічної експертизи здійснюється ідентифікація предметів, приміщень та ділянок місцевості, відображених на фотознімках та відеозаписах, на яких зафіксовані факти злочинної діяльності військових РФ або її наслідки, а також встановлюються факти наявності або відсутності підробки (монтажу) фото- та відематеріалів.

Експертизи вибухових пристроїв призначається з метою визначення виду вибуху та його потужності, встановлення конструкції вибухового пристрою та способу його виготовлення, встановлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо).

У разі вибухового пошкодження окремих ділянок автомобільних доріг автотехнічна експертиза допоможе встановити можливість організації дорожнього руху та рівень його безпеки на цих ділянках.

Пожежно-технічна експертиза призначається для визначення причин, умов та процесів виникнення пожежі, визначення часу та шляхів розповсюдження пожежі й визначення обставин, які сприяли виникненню та розповсюдженню пожежі.

Для перевірки факту застосування військовими РФ хімічної зброї призначається експертиза сильнодійних і отруйних речовин з метою виявлення на різних предметах слідів таких речовин та встановлення їх виду.

Екологічна експертиза дозволяє встановити безпосередні причини заподіяної військовими РФ екологічної шкоди та обставини, пов'язані з порушеннями умов експлуатації потенційно небезпечних об'єктів, а також з діями, які сприяли заподіянню шкоди здоров'ю людини (смерті людини) або призвели до інших тяжких наслідків.

На місці події можуть бути виявлені сліди транспортних засобів (сліди шин, бампера та ін. виступаючих частин), за якими в межах транспортно-трасологічної експертизи може бути встановлений тип та модель транспортного засобу, а також - ідентифікація конкретного його екземпляру.

Для виявлення, розшифрування і дослідження інформації, що містяться на комп'ютерних носіях, в мобільних телефонах, на флеш-носіях та ін. призначається експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Факти і способи передавання певними особами-колаборантами інформації про розташування стратегічних та військових об'єктів в Україні представникам країни-агресора встановлюються за допомогою експертизи телекомунікаційних систем.

За допомогою судово-ветеринарної експертизи встановлюються факти насильницької смерті тварин внаслідок вогнепальних пошкоджень, отруєння чи інших причин.

Тобто, судова експертиза є важливим елементом науково-технічного забезпечення слідчої діяльності під час розслідування воєнних злочинів. Результати судово-експертного дослідження дозволяють слідчому встановити причинно-наслідкові зв'язки між слідами злочину і злочинними діями та допомагають здійснити фіксацію доказів не лише в межах національного кримінального провадження, а й забезпечити їх допустимість і достовірність при використанні у міжнародних судах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіс Генерального прокурора : офіційний сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 19.03.2023).
2. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol 1). 08

June 1977. Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law applicable in Armed Conflicts. United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-additional-geneva-conventions-12-august-1949-and> (дата звернення: 19.03.2023).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

4. Rome Statute of the International Criminal Court. 17.07.1998. Published by the International Criminal Court. 2011. 58 p. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (дата звернення: 18.03.2023).

5. Russia's war crimes. URL: <https://war.ukraine.ua/russia-war-crimes/> (дата звернення: 19.03.2023).

6. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом № 53/5 Міністерства юстиції України від 08.10.1998 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5). Редакція від Редакція від 17.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 09.03.2023).